

Mushaflardaki Vakf İşaretlerine İlişkin Bir Değerlendirme*

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr**

Prof. Dr. Melik Suud Üniversitesi Öğretim Üyesi, Riyad

Çev: Recep Koyuncu

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi
recep_koyuncu_1@hotmail.com

Atıf

*Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr Çev: Recep Koyuncu, Mushaflardaki Vakf İşaretlerine
İlişkin Bir Değerlendirme , Marife, Kış 2015, 15/2, ss. 413-420.*

Soru: Şu an mushaflarda mevcut vakf işaretleri hakkında ne dersiniz, Kur'an okuyucusunun bunları dikkate alması gerekli midir?

Cevap: Esasen Kur'an'daki vakflar ictihadidir. Ayrıca zorunlu bir sebep olmaksızın vacib ya da haram olan bir vakf da yoktur.

Vakflar mana üzerine bina edilmiştir. Bu yüzden vakf konusunda manayı araştırmayan buna dikkat etmeyen kişi kınanır; ancak yaptığı bu iş onu haramlığa götürmez.

Bir şeyin haram veya vacib olması, şer'î bir delile ihtiyaç duyar. Çünkü böyle bir hüküm, şeriatın söylediğine muhalif bir fiilin uygulandığına delalet eder. Oysa konuyla ilgilenen âlimlerin *kabîh* hükmünü verdikleri vakf-ı kabîhte böyle bir durum söz konusu değildir.

Kendisinde vakf yapılamayacak yerde kasten vakf yapmanın kabih bir fiil olduğunda şüphe yoktur; ancak bu duruşla meydana gelen kabih/ yanlış anlama inanmadığı müddetçe bu durum haram noktasına ulaşmaz; ne var ki kişi, ortaya çıkan bu kabih anlama inanacak olursa, ister kıraat ederken olsun ister olmasın günahkârdır.

Örneğin kişi ¹(يد الله مغلولة) şeklinde manaya inanır ve bu anlamı kastederek durursa bu durumda vakf yapmanın öncesinde bu inancından dolayı günahkâr olur. En iyisini Allah bilir.

* Bu makale *Makâlât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve Usûli't-Tefsîr* (Darü'l-Muhaddis, Riyad, 1425) adlı eserin "Vukûfü'l-Mesâhif, Mustalahâtü Kütübi'l-Vakf ve'l-ibtidâ" başlıklarından oluşan 77-86. sayfalarının

Okuyan kişinin edayı güzel ve manayı daha açık yapmak için vakfetmesi meselesine gelince, söz konusu vakf işaretleri zaten bu maksatla tayin edilmiştir. Maksat böyle olunca her ne kadar terkedilmesinde günah olmasa da bunları gözetmek terk etmekten daha evladır.

Mushaflarda mevcut olan bu işaretler es-Secâvendî (560/1165)'nin '*İlelü'l-Vukûf*' adlı kitabından alınan vakf işaretleridir. Secâvendî'nin sistematize ettiği vakf işaretleri şunlardır:

1. Vakf-ı Lazım: işareti (م)
2. Vakf-ı Mutlak: işareti (ط)
3. Vakf-ı Caiz: (ج)
4. Vakf-ı Mücevvez li vechin (Bir gerekçe ile yapılması caiz görülen vakf): (ز)
5. Vakf-ı Murahhas zarureten (Zorunlu hallerde ruhsat tanınan vakf): (ص)
6. Bir de kendisinde vakf yapılamayacağını ifade eden ve ۷ ile gösterilen vakf-ı lâ.

Bu vakf işaretleri, Türkler ve Hint kıtası Mushaflarında günümüze kadar kullanılagelmiştir.

Mısır Mushafı ve bundan kaynaklanan Mushaflara gelince, Melik Fahd Mushafı Şerif tab'ı olan Medine Mushaf'ında olduğu gibi, bunlar da her ne kadar bazı yerlerde farklılıklar olsa veya Secâvendî'nin sistematüğinde olmayan bazı ilaveler yapsalar da, Secâvendî'nin tespit ettiği vakf işaretlerini kullanmışlardır. Söz konusu Mushaflarda kullanılan işaretler şunlardır: Vakf-ı lazım: (م), Vakf-ı Caiz: (ج), Vakf-ı evlâ: (قلى), Vasl-ı evlâ (صلى), Vakf-ı Muaneka işareti (:.) (:.) -ki bu, muaneka cümlesi veya kelimesi üzerindeki üç noktadan oluşmaktadır- son olarak vakf-ı memnu' işareti de (۷) dir.

Burada herhalde, Secâvendî'nin terminolojisinde yer alan mutlak, mücevvez ve murahhas vakfın olmadığını fark edersin. Yine, Mısır Mushafı ve bu anlamda ona uyan diğer Mushaflarda vakf-ı muaneka, vakf-ı evla ve vasl-ı evla görürsün. Hâlbuki bunlar Secâvendî'nin tasnifinde yer almamıştır. Fakat onun sistematüğinde vakf-ı caizin türlerini incelemek ve onun gerekçelerini araştırmak suretiyle tasnifte yer almasa da bunların aslında yer aldığını göreceksin.

Secâvendî'nin caiz vakfa dair tatbikatına genel olarak bakıldığında bunların üç farklı kategoride olduğu görülecektir.

1. Vakfın veya vaslın gerekliliğinin eşit düzeyde olması ki, bunun için Secâvendî istilâh olarak "Caiz" demiştir.
2. Vaslın vakftan daha uygun (evla) olduğu yerler ki, burası için de Secâvendî istilâh olarak "Mücevvez li vechin" demiştir. Mücevvez li vechin

→

çevirisidir. Bu eserde, yazar Müsâid et-Tayyâr'ın ders takrirlerinden oluşmasından dolayı soru cevap yöntemi izlenmiştir.

** Yazara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: [http:// www. attayyar.net](http://www.attayyar.net)

¹ Maide, 5/64.

vakf ona göre, vaslı gerektiren illetin, vakfı gerektiren illete göre daha güçlü olduğu yerlerdir; fakat burada tercih edilen illetten dolayı da vakf caiz olmaktadır.

3. Vakfın vasıldan daha uygun (evla) olduğu yerler ki, bu taksim daha öncekiler gibi onun terminolojisinde istilah olarak geçmez; ne var ki bu, onun tatbikatında ortaya çıkmaktadır. Bazı vakf yapılacak yerlere ilişkin, vaslın da vakfın da mümkün olduğu ve vakfın vasla tercih edildiği de ifade edilmiştir.

Bu şekilde vakfa örnek olarak şu ayette geçen ikinci (أزواجاً) kelimesindeki durak gösterilebilir:

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

*O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.*²

Ayette mezkûr kelime Secâvendî, vakfın cevazına hükmetmiştir. Burada vakfın caiz oluşunun illeti, (فيه) deki zamirin *ezvac'a* dönmesidir. Ayette geçen (أزواجاً) kelimesi bunu göstermektedir; en doğru görüş ise her ne kadar metinde geçmese de zamirin “rahim” kelimesine ait olmasıdır. Bu durumda söz konusu kelime durmak daha uygundur.

Üçer nokta ile remzedilen muâneka vakfına gelince, mütekaddimûn uleması bunu murakabe şeklinde ifade etmişler; buna ilk dikkati çeken de Ebu'l-Fazl er-Râzî (454/1061) olmuştur.³

Ebu'l-Alâ el-Hemedânî (569/1173) ise bu vakfı şöyle tanımlamıştır: “Murakabe vakfı, iki vakf arasında ne ikisinde durmak suretiyle ve ne de ikisinde geçmek şeklindedir; bilakis bunlardan birinde durmak suretiyle yapılır.”⁴

Yine Secâvendî (560/1164) şu ayette muâneka vakfına işaret etmiştir:

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (:) مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ (:) كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

*“Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim” dedi ve ettiğine yananlardan oldu. İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları'na şöyle yazmıştık: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışılıksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur.”*⁵

² Şura, 42/11.

³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 238.

⁴ *el-Hâdî İlâ Ma'rifeti'l-Mekatî' ve'l-Mebâdî*, (basılmamış ilmi çalışma) s. 55.

⁵ Maide, 5/31-32.

Ayette (النَّادِمِينَ) ve (مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ) kelimeleri arasında muâneka vardır. Zira bunların her ikisinde değil de yalnızca birinin yerine diğesinde durmak caizdir. Çünkü (مِنْ أَجْلِ) ifadesi (فَأَصْبَحَ) ile irtibatlı olmasının yanında (كَيْتَبًا) ifadesi ile de bağlantılı olabilir. Ancak (أَجْلٌ ذَلِكَ) ifadesinde vakf yapmak daha uygundur; çünkü burada ifade edilen *nedm*/pişmanlık, (metinde daha önce geçen) gömme fiilinden aciz kalma sonucu meydana geldiği daha açıktır.

Bu tür vakflar Müslümanların Mushaflarında yaygınlaşıyor diye bir telaşa kapılmaya gerek yoktur; zira bunlarda mahza hatayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü bunlar, sadece âlimlerin içtihadı ile ortaya konulan çalışmalardan ibarettir, bu bakımdan bunlara tabi olmak terkinden daha doğru bir davranış olur.

Diğer taraftan bu hususta çalışması/içtihadı olan, terminoloji veya vakf yapılacak yerlere ilişkin farklı görüşlere sahip olanların da asla kınanmaması gerekir.

Ancak vakflar konusunda başkalarının yapmış olduğu çalışmalar da –doğru olduğu ortaya çıksa da- Mushaflardaki vakıfları kötülemez sebebiyet vermemelidir. Çünkü bu hususta, mushafın yüceliği ve mushafa hürmet babında çok söz söylenmiştir. Yine bu konuda yapılan çalışmanın değişime/tağyire uygunluk arzettiği açıktır; bunun üzerine uzun uzun konuşmak gerekmez.

Ne var ki kişi bizatihi, çalışıp araştırarak, benimsediği bir görüşle vakflara ilişkin özel çalışma yaparsa bundan dolayı kınanmaması gerekir. Zira bu meselenin aslı, tamamıyla içtihadı dayalıdır.

Vakf-İbtidaya Dair Kitaplarda Terminoloji

Soru: Vakf-ibtida alanında kolay anlaşılabilir bir çalışma var mıdır? Çünkü bu alanda yazılmış olan *Uşmûnî*'nin kitabı biraz ağır bir kitaptır.

Cevap: Bu sahada yazılan kitapları anlamak onların dayandığı birtakım ıstılahları/terimleri bilmeyi gerekli kılar. Bu kitapların birçoğu *Tâm*, *Kâfi*, *Hasen* ve *Kabîh* terimlerini kullanmışlardır. İşte bu terimleri bilmek/tanımak onları tatbik etme noktasında çaba sarf etmek bu ilmi yavaş yavaş/kademe kademe kolay yani anlaşılır kılacaktır.

Bu ilmi öğrenmeye katkı sağlayacak şeylerden biri, vakf-ibtida konusunun şu üç ilimle yani tefsir, kıraat ve nahiv ilmiyle bağlantılı olmasıdır.

Bu ilimleri bir araya toplayan şey, mana bilgisi yani tefsirdir. İ'rab ise mananın fer'idir/parçasıdır. Kıraate gelince o, ya i'rabla ilişkili olduğundan sonuçta manaya dönecektir; ya da kelimelerin delalet ettiği anlama dönecektir. Bu ilim dalında kıraatlerin bu türüne pek ihtiyaç duyulmaz. Fakat her ne kadar onun mananın bir parçası olduğu ifade edilse de, vakf yapılacak yerlerin birçoğunun nahvi öğrenmeden anlaşılması mümkün değildir.

Söz konusu ıstılahların delili/illeti:

Vakf yapılacak yerleri *Tâm*, *Kâfi*, *Hasen* ve *Kabîh* şeklinde taksim eden vakf-ibtida alanında uzman âlimler, lafız ve manayı bu terminolojinin tefrik edilmesinde dayanak noktası olarak kabul etmişlerdir. Bu şekilde taksimin illetini onlardan bir kısmı zikretmiştir. Bunlardan İbnu'l-Cezerî (833/1429) şöyle demiştir: Vakf-ibtidâ

taksimi konusunda söylediğim en doğru şey şöyledir: Vakf, *İhtiyârî* ve *İzdirârî* olmak üzere iki kısımdır. Zira kelam/söz ya tam olur ya da tam olmaz. Eğer tam olursa ihtiyârî olur. Tam olmasıyla maba'diyle kesin bir şekilde ne lafız ne de mana yönüyle bir bağlantısı söz konusu değildir. Bu tür vakf, mutlak manada tam olması sebebiyle imamların "Tâm" diye ifade ettikleri/kabul ettikleri vakf çeşididir. Bu tür yerlerde durulur/vakfedilir ve maba'dinden ibtida edilir. Eğer bir bağ/ilişki varsa ve bu ilişki mana cihetiyle olursa bu tür vakf da *Kâfi* vakf'tir. Kendisinde vakfedilmesinin caiz olması ve sonrasına ihtiyaç bırakmaması sebebiyle tam vakf gibidir.

Eğer maba'diyle lafız yönüyle bir bağlantı varsa, bu durumda *Hasen* vakf olur. Çünkü o aslında *hasen müfiddir*. Maba'dinden ibtidâ etmeksizin kendisinde vakfedilmesi caizdir. Eğer mana, Lafzi irtibat sebebiyle tamam olmuyorsa burada vakf yapmak ızdırârî olur. Bu da *Kabîh* diye terimleştirilmiştir. Burada nefesin kesilmesi gibi zaruret haricinde kasıtlı olarak vakf yapmak caiz değildir. Aksi takdirde maksadın hâsil olmaması ve mananın bozulması söz konusudur.⁶

İbnu'l-Cezerî'nin bu ölçü ve taksimi, bu taksimin sıhhatini ve gerekçelerini ortaya koyması yönüyle oldukça açıktır. Ancak şu var ki, İbnu'l-Cezerî ve ondan önceki ulema, manadan muradın ne olduğuna ilişkin açık bir tanımlama getirmemiştir.

Kur'an tilavet eden kişi/kârî, söz konusu terimleri ele alan vakf-ibtida alanında yazılmış kitaplarda ona göre lafız ve manadan muradın ne olduğunu öğrenme ihtiyacı hissetmektedir.

Müteahhirûn dönemi ulemasından bazıları, lafızla irtibattan muradı: sıfat, ma'tuf veya diğer tab'ler gibi nahiv cinsinden maba'di ile makabli arasında i'rab cihetiyle bir bağın olması şeklinde ifade etmişlerdir.⁷

Bunların belirlemiş oldukları/düzenledikleri şey, vakf-ibtida alanındaki kitaplardan incelenerek elde edilenlerden meydana gelmektedir. Özellikle, kendisinde vakf yapılamayacak yerleri zikrederken iraba dayanmaktadırlar. Bu sebeple İbnu'l-Enbârî (328/940) "Vakf yapmanın caiz olmadığı yerler" başlığı altında şunları söylemiştir:

*"Bil ki, muzafun ileyh olmadan muzafta; sıfat olmadan mevsufta; merfu'u olmadan ref' edende; ref' edeni olmadan merfu'unda; mansubu olmadan nasb edende; nasb edeni olmadan mansubta; tekid olmadan müekkedde vb. vakıf yapıldığında bunlar tâm vakıf olmaz."*⁸

Hüküm konusunda nahiv yönüyle irtibatın dayanak olarak kabul edilmesine örnek kabilinde en-Nehhâs (338/950) (قَالَوا تَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالْآبَاءَ إِنَّكَ إِبرَاهِيمَ وَأَسْمِعِيلَ وَأَسْحَقَ إلهًا) ayeti kerîmede (وَإِجْدًا) için ne tâm ne de kâfidir, diyor. Çünkü (إلهًا)

⁶ Neşr, I, 225-226; bkz: *Menâru'l-Hudâ*, s. 9-10.

⁷ *el-Havaşsi'l-Ezheriyye*, s. 41; *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 59; *el-Amîd fî İlmi't-Tecvid*, s. 184; *Hidâyetu'l-Kârî*, s. 375. Daha başka i'rab ile ilgisi olmayan bağlantı örnekleri var, ileride buna ilişkin açıklamalar gelecek.

⁸ *İzâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, I, 149-166; *Nizâmu'l-Edâ*, s. 22; *Cemâlu'l-Kurrâ*, II, 554-562; *Menâru'l-Hudâ*, s. 17; *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 60.

(وَاحِدًا) hâl olmak üzere mansub veya öncekinden bedeldir. Dolayısıyla bunun dışında vakf yapmak caiz değildir. (وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ) ise tâmdır.⁹

Bunun gibi ed-Dânî, kabîh vakfın sebeplerini zikrederken lafzî irtibatla alakalı şöyle söylemiştir. (بِسْمِ اللَّهِ)¹⁰ yerine (بِسْمِ) de durmak gibi. Yine (لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ)¹¹ deyip vakfettikten sonra (إِنَّ اللَّهَ فَكِيرٌ) şeklinde ibtida yani başlamayı, kabîh vakfın sebepleri arasında zikretmiştir.¹²

Bu şekilde lafzî teallukla irab etkisinin murad edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, irab hükmüne bağlı ihtilaf sebebiyle vakfın ve çeşidinin belirlenmesinde ihtilaf/farklılık meydana gelebilmektedir. Tıpkı *vav* harfinin “istinâfiye” ve “haliye” olması arasındaki ihtilaf gibi. Birinci durumda (istinâfiye) tesir ortadan kalkmaktadır; ikincisinde ise irabi etki/tesir meydana gelmektedir.

Mana yönüyle irtibata gelince bu iki çeşittir:

1. Kısa cümlelerle mana yönüyle irtibat. Sözün tamam olup bir başka söze geçildiği görüldüğünde bu *tâm* vakftır. Siyak ve söz aynı konuda devam etse de bu şekildedir.

2. Bir olay/kıssa ile veya belli bir konuyu ele alan ayetler cümlesiyle manevi irtibat ki bu da *tâm* vakftır.

Birinci sebebe bağlı olarak, vakf-ibtida alanında söz sahibi ulemaya göre, mana ile kastedileni belirlemek zorlaşmaktadır. Zira asıl kastettikleri şeyi tam olarak buna (mana) bina etmemişlerdir. Bu yüzden sen, onların manayı ölçü alma konusundaki ihtilaflarına bağlı olarak *tâm* veya *kâfi* hükmünü koyma noktasında ihtilaf ettiklerini görürsün. Mahmûd Ali Besse şöyle demiştir: “Tâm ve Kâfi vakf arasındaki fark, hasen ve kabîh arasında olduğu gibi bütün kurraca tam olarak sınırları belli ve bir disiplin altına alınmış değildir. Çünkü *tâm* ve *kâfi* vakf her ikisinde de ihtilaf yönü, kendisinden sonrasıyla mana açısından irtibatlı olması ya da olmamasıdır. Bu, manayı anlama noktasında, mabadiyle mana açısından bağlantının olmasına itibar etme veya tamamen yok sayma gibi zevki selimi ilgilendiren göreceli bir durumdur. Bu nedenle sen onlardan bir kısmını, diğerlerine göre *tâm* olan vakfi, *kâfi* diye telakki ettiklerini görürsün. Bunun tam aksi de mümkündür.¹³

Lâfzî bağlantı ile mana açısından bağlantı arasında bu derece açık fark olmasına rağmen, (mabadiyle) mana irtibatı olan yeri lâfzen irtibatlı kabul edip *kâfi* vakf diyenler de olabilir. Bu da mana ile kastedilenin açık olmadığını gösterir.

Lafzî bağlantı olduğu halde, mana yönüyle irtibatın hükme bağlandığı yerlerden bir örnek olarak, Dânî'nin *kâfi* vakfa örnek verdiği şu ayetteki vakf

⁹ *El-Kat'u ve'l-İtinâf*, s. 164-165.

¹⁰ Fatıha, 1/1.

¹¹ Ali-İmrân, 3/181.

¹² *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 148-150, 152.

¹³ *el-Amîd fi'l-İlmi't-Tecvîd*, s. 186.

gösterilebilir: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْهَاتُكُمْ)¹⁴ Dâni, ayette bu ifadenin sonrasında herhangi bir yerden ibtida edilebileceğini söylemektedir.¹⁵

Dâni vakfı *kâfi*'ye verdiği örnek sebebiyle tenkit edilmiştir. Eleştirenlerden biri de Alemüddîn es-Sehâvî (643/1245)'dir. Sehâvî bu meseleye ilişkin *Cemâlu'l-Kurrâ* adlı eserinde şöyle der:

*"Bu kâfi vakf değildir, zira bu tür vakflar hem makabli hem de mabadiyle lafız ve mana yönüyle bağlantısı olan vakf türüdür. Dolayısıyla bu çeşit vakflar hasen vakf olurlar."*¹⁶

Molla Aliyyü'l-Kârî (1014/1606), mukaddime şerhinde, İbnu'l-Cezerî'nin bu konuyla alakalı örneğini ifade ederken şöyle demiştir: "Açık olan şu ki, matuf ile matufun aleyh arasında lafzî bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle o, *hasen* vakf türündendir."¹⁷

Sehâvî ve Molla Aliyyü'l-Kârî'nin söyledikleri doğru olan görüştür. Çünkü atıfta, hem lafız hem de irab yönüyle bir bağ mevcuttur. Söz konusu ayette (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْهَاتُكُمْ) de durduktan sonra (وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ) şeklinde başlamak müstakil bir anlam ifade etmez/oluşturmaz. Çünkü burası, makablinde geçen (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْهَاتُكُمْ) ifadesiyle irtibatlıdır.

Bu çeşit matuf olan yerlerden birinden başlamak ancak zaruret halinde caiz olur, bu da ayetin atıf ve matuflardan dolayı uzun olması ve okumayı kesmeksizin nefes almadan ayetin sonuna ulaşmanın mümkün olmadığı durumlar içindir. İbnu'l-Cezerî, her ne kadar vakfi hasen olsa da bu tür uzun ayetlerde vakf yapmaya karşı uyarıştır. İbnu'l-Cezerî konuyla alakalı şöyle söylemiştir:

"Fasılaların uzun olduğu, kıssa ve mutarıza cümlesi gibi durumlarda, kıraatleri cem' etme durumunda, kıraati tahkik ve tertil okuma durumunda hoş görülebilir, bunun dışındaki yerlerde hoş görülmez/kabul edilemez. Bunun dışında mubah görülme de zikredilen bazı sebeplerden ötürü vakf ve ibtida caiz görülebilir. Bu, Secâvendî'nin el-murahhas zarureten diye tarif ettiği vakf çeşididir."

Birinci nevide, manayı esas alma ince /hassas bir sınırlama olmayınca, mabadiyle mana açısından ilişkinin olduğu yerler için çokça söylenen vakfi *temâm*'ın vakfi *tâm* kategorisine giremediği görülür.

Bu anlatılanlara şu ayeti kerimede (وَجَعَلُوا أَعْرَةَ أَهْلِهَا أَدْلَةً)¹⁸ söylenen vakfi *temâm* ifadesi örnek verilebilir. Buraya ilişkin Aliyyü'l-Kârî şöyle der: (vakfi *tâm*) fasıla bitmeden önce bulunabilir (وَجَعَلُوا أَعْرَةَ أَهْلِهَا أَدْلَةً) ayetinde olduğu gibi. Cezerî'nin oğlu (mukaddime şarihi) buna ilişkin şöyle demiştir: "Burası vakf-ı *tâm*'dır. Zira burada

¹⁴ Nisa, 4/23.

¹⁵ *el-Müktefâ*, s. 143, diğer örneklere de bakınız. Bu örneklerin atıf ile bağlantılı olması açısından birbirine benzediğini görürsün. Dâni'den sonra gelen isimlerden bu konuda ona tabi olanlar vardır: İbn Tahhan gibi bkz: *Nizâmu'l-edâ*, s.39; Zerkeşi, *Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, I. 352, İbnu'l-Cezerî'nin oğlunun mukaddime şerhinde, yine Molla Aliyyü'l-Kârî, mukaddime şerhi *el-Minehu'l-Fikriyye*'de aynı şekilde rivayet etmiştir.

¹⁶ *Cemâlu'l-Kurrâ*, II, 566.

¹⁷ *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 58, Aliyyü'l-Kârî, aynı şekilde diğer örneklerde de bu konuda Dâni'ye tabi olanları tenkit etmiştir.

¹⁸ Nemi, 27/34

Belkıs'ın sözü sona ermiştir. Ve burası ayet başıdır (وَكَذَلِكَ يُتَعَلَّوْنَ) ifadesi de ibtidaiye cümlesi olarak, Allah-ü Teâlâ'nın Belkıs'ın sözüne tanıklık etmesidir." Aliyyü'l-Karî, burada mana yönüyle irtibat vardır, bu nedenle vakf *tâm* değil aksine *kâfî* dir, der.

Bazı müfessirler (وَكَذَلِكَ يُتَعَلَّوْنَ) için Belkıs'ın ifadesidir bu yönüyle de makablini tekid etmektedir; bu durumda (أَدَلَّةً) kelimesindeki vakf *kâfî*, (يُتَعَلَّوْنَ) kelimesindeki vakf ise *tâm*'dir derler.

Zayıf bir görüş olarak, buraya mabadindeki cümlelerin mekûlul-kavl olması ve bu yüzden mana yönüyle bir bağlantı olmasından dolayı vakfı *kâfî* dir diyenler de vardır.

Sonra Aliyyü'l-Kârî der ki: Cezerî'nin oğlu (İbnü'l-Musannif) dedi ki: "Fasıla bittikten sonra bir kelimedede bulunabilir, şu ayette olduğu gibi (وَبِاللَّيْلِ) وَإِنَّكُمْ مُصْبِحِينَ) 19. Zira burada mana yönüyle atıf vardır, yani " Sabah akşam..her iki vakitte de.." anlamındadır."

Burada geçen *ve billeyli* ifadesi sözün devamı mahiyetindedir, zira burada tamamıyla mana açısından irtibat vardır. Dolayısıyla (أَفَلَا تَعْتَلُونَ) 20 ayetinde vakf-ı *tâm* vardır, öncesi ise vakf-ı *kâfî*'dir.²¹

Geçen ifadelerden anlaşılan o ki, tasnifi yapmada manayı esas olarak kabul etmenin ayırt edici özellik olmadığı açıkça ortadadır. Dolayısıyla belli bir kaydı ve kuralı olmaması, muğlâk bir hal arzemesi nedeniyle de manaya göre vakfın belirlenmiş bir tarifi yoktur. Bu yüzden bazı yerlerde, vakfın *tâm* mı yoksa *kâfî* mi olduğu hükmünü vermede ihtilaf ortaya çıkmıştır. Tam vakfa dair birçok örneğe dikkatle bakıldığında, i'rab yönüyle değil de lafız yönünden bir bağ olduğu görülür. Buna örnek de epeyce vardır. Bazı örneklerden bahsedecek olursak:

(إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) 22 ayeti kerimesinde (فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) şeklinde duruş için Enbârî ve Dâni vakfın *tâm* olduğu hükmünü vermişlerdir.²³ Örnekte geçen (إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) kısmına bakılırsa i'rab yönüyle değil de lafız yönünden bir bağ olduğu görülür. Ayetteki zamir ise, iki cümle arasında mana yönüyle bir bağ oluşturmaktadır. Bu da kelamın yani sözün tamam olmadığına işaret etmektedir. Böylece bu gibi örneklerde verilecek hüküm, vakf-ı *kâfî* olacaktır. Yine en doğrusunu Allah bilir.

Vakf ve ibtidâ ilmini öğrenmek isteyen kimse, bu meseleleri kapsamlı olarak öğrendiğinde, vakf-ibtidaya dair kitaplarda anlatılanların çoğunu anlayacaktır. Vakıflarla ilgili sana anlattığım şeyler iyice anlaşılmadan vakf konusunda "O, kolaydır" diyen hiçbir kitap yoktur. Doğruya ulaştıracak olan Allah'tır.

¹⁹ Saffat, 37/137-138.

²⁰ Saffat, 37/138.

²¹ *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 58, müellif uzunca ifadelerle yer vermiştir, çünkü bu örnekler vakfı *tâm*'i ifade eden en meşhur örneklerdir. Dâni de *Müktefâ* adlı eserinde bu örnekleri vermiştir. Bkz: s. 140-141.

²² Ankebut, 27/17.

²³ *İzâhu'l-Vakf*, II, 826; *el-Müktefâ*, s. 443.